

نو یسنده : داکتر نظام الدین

خزاین پنهان نسخ قلمی فارسی و تازی

در موزیم سالار جنگ

ترجمه هایون

مقاله ذیل خطاب، بی است که در انجمن روابط فرهنگی هند
ایراد گردیده و ما ترجمه خلاصه آنرا نشر مینماییم.

* * *

گفتار امشب من در اطراف نسخ قلمی فارسی و تازی کتابخانه سالار جنگ
بصورت عمومی و قریباً (۳۵۰) نسخه قلمی نادر قرآن کریم بصورت خصوصی، که
هر يك عالی ترین هدیه رست انسانرا در زمینه هنر های خطاطی، نقاشی،
کاغذسازی، شیرازه بنی و مرکب سازی قرن ۳ تا ۱۳ هجری در سرزمین هند
نمایندگی میکنند، خلاصه شده است.

اجازه بفرمایید عرض کنم که دانش و معلومات من در برابر مواد و وثایقی که
در دسترس قرار دارد ناچیز است و بیمقدار، بنابراین خواهش مندم چنانچه توضیحات
مرا در باره عکس هایی که ملاحظه خواهید کرد نادرست و مبهم یافتید معذور
دارید، زیرا این تصاویر نه چنانست که بتوانند رنگ و رفت و خلاصه مهارت
هنرمند را به بهترین وجهی نمایش دهد. کاش منقذی مانند آر نولد، بلوشه،
دایمند، اتنگ هاسن و بانظیر کار مندان هنری گالری های بریتش موزیم و یاموزیم
متری پولیتان در نیویارک بودم تا میتوانستم زیبایی این گنج های هنری و نمونه های
بینظیر خطاطی مشرقزمین را چنانکه هست نشاندهم.....

ارتباط من با این مجموعه نسخ خطی نا مشهور از ۱۹۲۶، هنگامیکه پس از
طبع جوامع الحکایات عوفی بک، اوقاف گیب و پرداختن دیباچه بی بران، از
کیمبرج برگشتم، آغاز میشود. چهل و پنج نسخه این اثر را قریباً در تمام
کتابخانه های دنیا از نظر گذراندم غافل ازینکه دو نسخه آن در وطن خودم

وحتی در شهر خودم موجود بود. آنروز خوش راهرگز فراموش نخواهم کرد که مرحوم سالار جنگ اجازه دادند نسخه های جوامع شان را در کتابخانه مطالعه کنم، ضمناً اجازه خواستم که کتبا بهای شان را تصنیف نمایم ولی این کار (۲۸) سال بتعویق افتاد ...

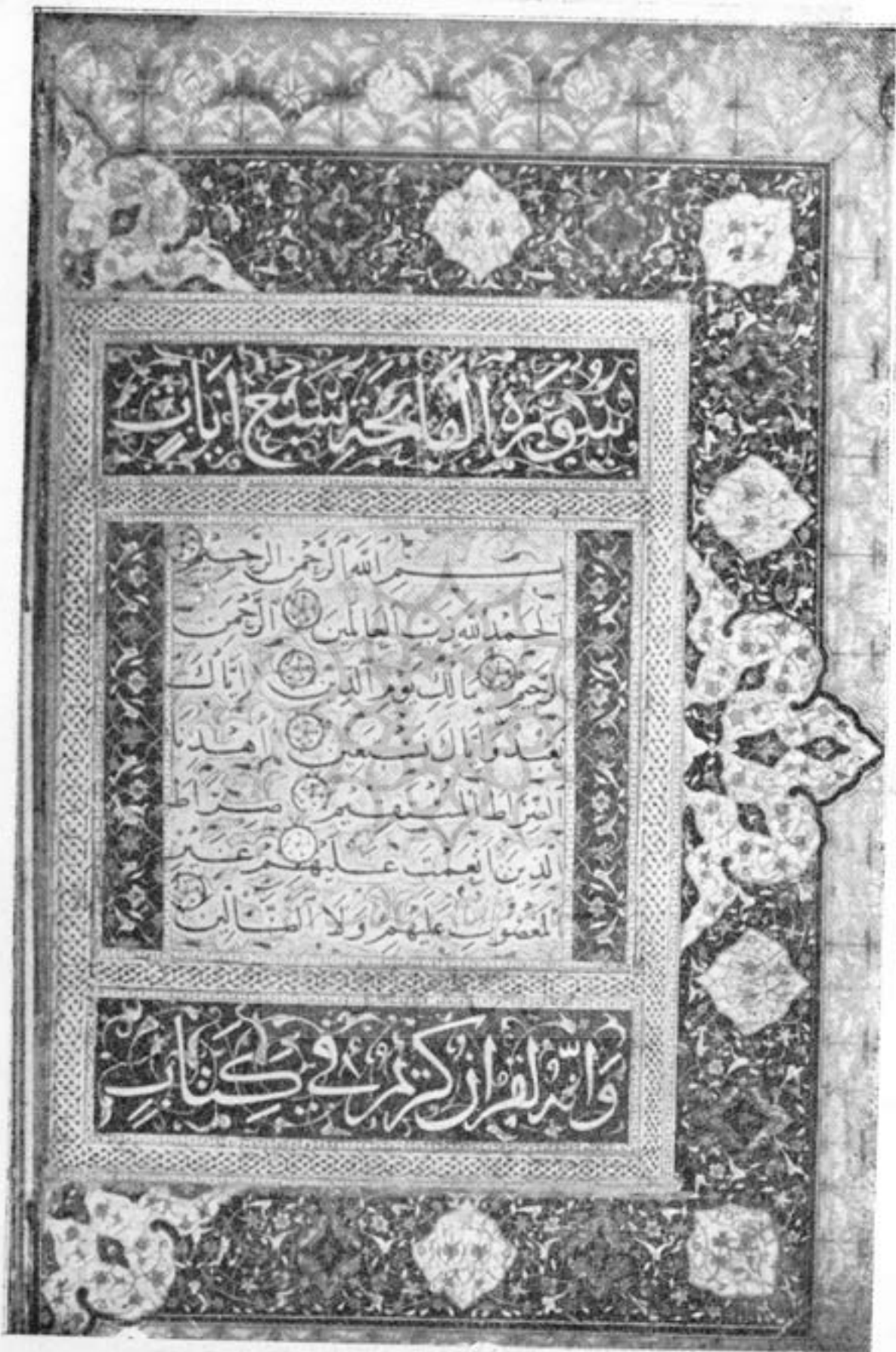
در ۱۹۵۲ پس از عودت از جلسه بیست و دوم کنگرس بین المللی مستشرقین در استانبول، نواب علی یاور جنگ که حالا سفیر هند در مصر میباشد بعضی از نسخه های قلمی این مجموعه را نشان داد که در موضوع تاریخ بود و هر یک مرا در باره خزاین ادبی این کتابخانه بیشتر بحیرت انداخت. بعد از ملاحظه کتابخانه در یافتیم که کتابها خیلی نامرتب و در نهایت پراگندگی است ... در راپور تاریخی جولای ۱۹۵۴ طرحی در باره ترتیب مجدد، تصنیف و ترتیب یک کنلاک و حفظ اینهمه آثار پیشنهاد نمودم که مورد تأیید کمیته اموال موقوفه واقع شد.

فرصت نیست که راجع به تمام مراحل تصنیف کتب بحث کنم، ولی باید گمت دو سال کار کردم تا دانستم که محتویات آن مشتمل بر چگونه کتابهاست، از جمله سی هزار کتاب چاپی و قلمی صرفاً ۲۲۵۹ جلد نسخه قلمی عربی و ۴۱۶۶ جلد نسخه قلمی فارسی را توانستم جدا، تشریح، تصنیف، طبقه بندی و قابل استفاده سازم ...

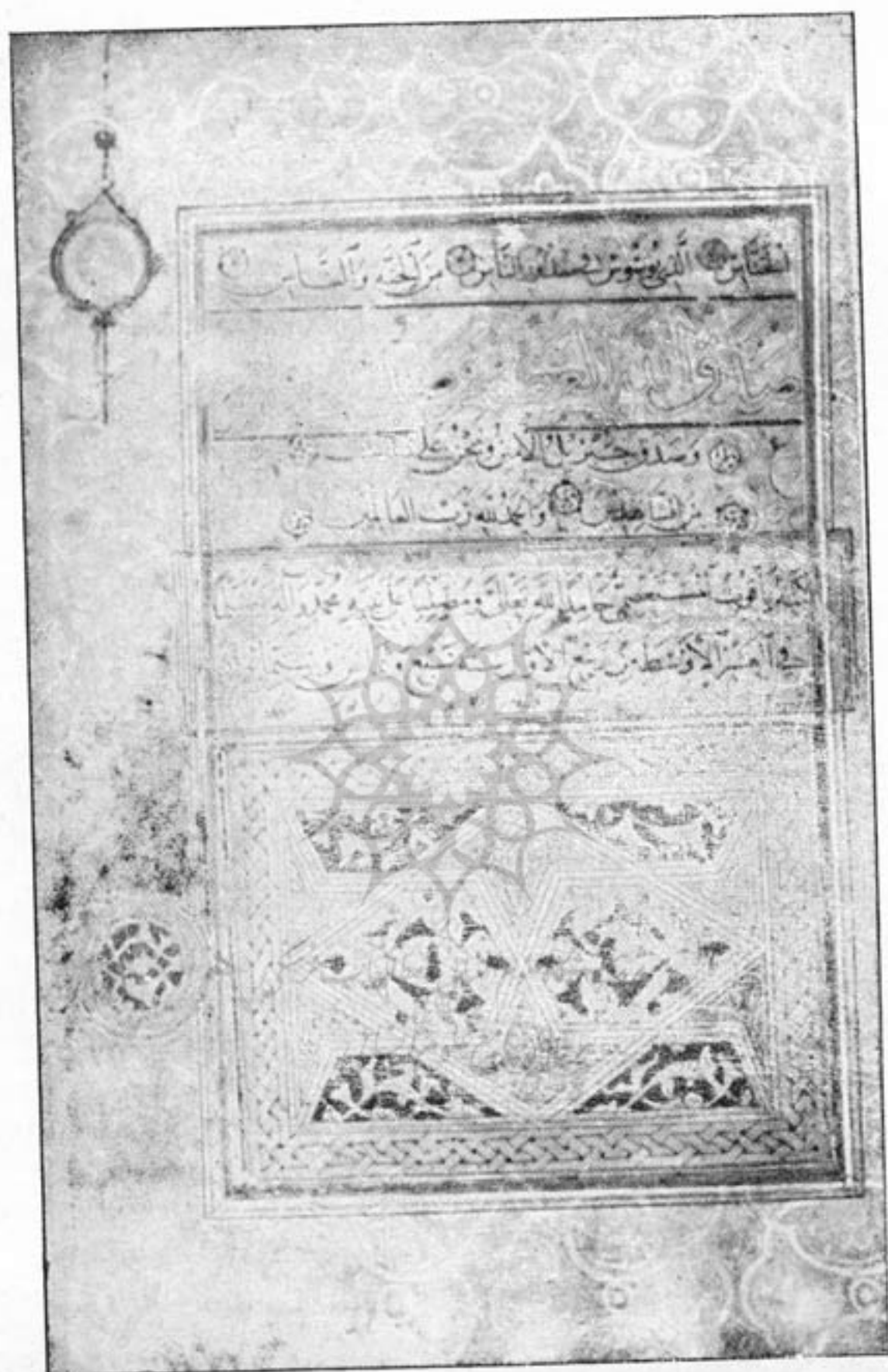
روش تصنیف خود را بر اساس طریقه عنعنوی خودمان، شرقی قرار دادم لیکن، برای اینکه بیشتر مفید واقع شود و باروش تصنیف معمول همانک گردد و برای اینکه مضامین مردف و متوالی باشد، روش دیوی درجمل سیستم را اختیار نمودم ...

خوشبختانه قریباً تمام کتابخانه های بزرگ ادبیات مشرق زمین خاصه آرشیف های ادبیات عربی و فارسی شرق میانه، اروپا و امریکا را دیده ام و معلومات عمیقی را که متخصصان مشهور از قبیل هلوارت، فلوگل، پرتش، ریو، اته، براون، نکولسن، ستوری، ایلیس، شیفرون، بلوشه فراهم کرده اند و همچنین کنلاکهای ترکی، مصری ایرانی و هندی را مطالعه نموده ام، با این بزرگترین معضله در کار من این موضوع بود که کدام را مرا انتخاب کنم تا در مدت کوتاهی درین راه دشوار، بکده و تنهابسر - منزل برسم بالاخره بعد از غور زیاد روش جدا گانه بی را برگزیدم ..

ببخشید که وقت شمارا بیشتر در موضوعات فوق گرفتم حالا بارزش واقعی که این گنجینه در قطار کتابخانه های دولتی و سایر مؤسسات دارد میپردازم.

صفحه اول قرآن شریف بخط یا قوت‌مستعصمی (۶۷۸ هجری) در مجموعه سالار جنگ

صفحه آخر و تاریخ اختتام نسخه (۶۷۸ هجری) بخط یاقوت (یازده سال پیش از وفات او)

..... افتخار دارم که در موزیم سرای توبقا بود راستا نبول و کتابخانه ملی مصر در قاهره هم نسخه هایی از قرآن شریف را دیده ام و نیز البومهایی را که برور زمان توسط موریتز ، بلوشه ، ظفر حسن ، ضیاء الدین ، مهدی بیانی و سایرین چاپ شده مطالعه کرده ام ولیکن آثار مذکور در برابر گنجینه های سالار جنگ، که با قطع های مختلف از دو مربع فت گرفته تا یک مکعب انچ و باتد هیبات و تزئینات گوناگون و خطوط مختلف کوفی ، نیم کوفی ، نسخ ، ثلث ، نستعلیق ، محقق ، ریحان ، طغرا ، غبار ، تعلیق ، شکسته ، شافیه ، خط بهار و غیره میباشد، بسیار ناچیز بنظر میخورد. خطاطانی که نمونه خط شان درین محفل نشان داده می شود عبارتند از : یاقوت مستعصمی ، مبارکشاه ، شاهسکین ، حاجی غیانی ترناتی ، عبدالله مروارید نباتی ، عبدالحی مرغینانی ، کیقباد بن علی البحر - آبادی ، محمد امین و پادشاهانی مانند : ابراهیم عادلشاه ، پادشاه بیجاپور ، قطب - شاهان گولکنده و امپرانور اورنگ زیب

درین کتب حوصله ، وقت ، مهارت و موادی از قبیل : طلا ، احجار کریمه ، مرواریدها ، رنگ های مختلف مثل : شنکرفی ، لاجوردی ، زمردی ، یا قوتی با پس منظرهای گوناگون و انواع زیباترین هیبت کاری و حواشی گل و برگ و علامات توقف ، وقفه های کوتاه و درازی که هنگام تلاوت دست میدهد و همه در متن نسخ دیده می شود ، و غیره خصوصیات بکار رفته که هر یک ما را باعجاز هنرمندان متیقن میآزد. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

برای اینکه یک چند نمونه عالی در این محفل نشان داده بشیم از ۳۶۰ نسخه قلمی ۴۰ نمونه را اقتباس میکنیم، ولی درین جمله فقط بیست نمونه از نسخی برداشته شده که تاریخ کتابت دارند و از یاقوت مستعصمی (۶۷۸ هجری) تا محمد قاسم شیرازی ۱۲۳۴ هجری میباشد. کم از کم سه یا چهار نسخه یا قوت خیلی عالی است و بدون شك نمونه خط سایر خطاطان لایق نیز درین کتابخانه هست. برای اینکه موضوع روشنتر شود متذکر میشویم که یکی از نسخه های قلمی کتابخانه شاهی گویا بخط یاقوت است و قرار آن یاقوت در ۶۱۸ تولد شده. سوال اینست که آیا چگونه ممکن است طفل دوازده ساله بی در هنر خطاطی با بن مهارت رسیده باشد که در دربار آخرین خلیفه عباسی ، المستعصم بالله که

در ۶۵۶ توسط هلاکو بقتل رسید بحیث خطاط اجرائی و وظیفه میکرد. است ؟
تصویر شماره اول نشان میدهد که آن تاریخ جعل محض است .

.... تاکنون به دوا زده نسخه قلمی برخوردارده ام که تاریخ حقیقی که ثابت و
نام یاقوت مستعصمی در آنها ثبت است و از آن جمله چار نمونه عالی خط یاقوت
را آزمایش و ممیزات آنها را مقایسه کرده ام . در نتیجه از بین تمام آنها دو نسخه مکمل
کتابخانه آصفیه (تاریخ کتابت ۶۶۱ هجری ، ۱۲۶۲ میلادی) و نسخه کتابخانه
سالار جنگ (تاریخ کتابت ۶۸۷ هجری ، ۱۲۸۸ میلادی) را عالی تر از همه
یافته ام ...

نسخه موزیم سالار جنگ شامل ۲۲۹ صفحه هر صفحه ۱۰۰ (انچ) در ۶ صجیح ۳ بر ۴ (انچ)
و ۱۵ سطر است خط آن نسخ در صفحه اخیر امضای سه تن از امپراتوران معروف مغول
شاه جهان ، جهانگیر و اورنگزیب ، بنظر میخورد . کغذ آن خانباغ ، قهوه بی و بسیار جلادار
است و در حواشی آن گل و برگ کار شده و دو سر لوحه مملو از حل لاجورد دارد .
پشتی آن از پارچه ابریشمی دل داریست که گل های آن کار اوایل دوره
مغول را بیاد میآورد ، ولی تاریخهای طلایی اش بر اثر کثرت استعمال فرسوده شده اما
هنوز از هنر جلد سازی که در نسخه های شاهیه بکار میرفت نمایندگی میکند .
امضای اول در وسط صفحه قرار ذیل است : **والله اكبر** (که این ترکیب بذات خود از لحاظ
ارتباطش بادین الهی و اکبر خیلی مهم است و بدست نورالدین جهانگیر نوشته شده)
سپس چنین ادامه میدهد : این کلام ملك علام که بخطز بدۀ الکتب خواجه یاقوت غلام مستعصم
عباسیت (۱) ام بار خدای عزوجل بتاریخ دوازدهم مرداد سنه ۹ جلوس مطابق
بیست و هفتم جمادی الثانی سنه ۱۰۲۲ هجری داخل کتابخانه این نیازمند درگاه الهی
شد حرره نورالدین جهانگیر ابن اکبر پادشاه غازی .

امضای دوم که در جانب راست است شش سال بعد تر بقلم همان پادشاه در سال
پانزدهم پادشاهیش نوشته شده ازینقرار : این کتاب مقدس ، کلام خدا ، را این نیازمند
درگاه احدیت بقدوه ... سراج متقین حسن خواجه بتاریخ اول شهر یور ماه
فی سنه ۱۴ جلوس مطابق دوم رمضان المبارک سنه (۸) ۱۰۲ برسم ارمغان فرستاد
حرره نورالدین جهانگیر شاه (بن اکبر پادشاه غازی .

(بقیه در ۳ پشتی)

(۱) درعکس يك كلمه مغشوش است ولی در ترجمه انگلیسی گرفته نشده . همایون

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 مَحْتُ هَذَا الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْقُرْآنِ الْحَمِيدِ
 الْأَوْلِيَاءِ الْكِرَامِ وَخُلَاصَةِ الْأَقْبِيَاءِ الْعِظَامِ
 الْمَوْفُوقِينَ الْبَارِ الْخَوَاجَةَ مُحَمَّدٌ يَعْقُوبُ
 الْخَوَاجَةَ مُحَمَّدٌ يُوْسُفُ بْنُ الْخَوَاجَةِ حَسَنُ الْخَوَاجَةِ
 أَحْسَرُ اللَّهُ الْبِدَا وَالرِّعَامَ مَقْنُضَةً قَوْلَهُ تَعَالَى
 إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرِهِمْ لَکَادِبٌ وَمَنْ تَقَالَى
 الْحُرُوفِ الْخَوَاجَةِ الْبَرِّجِي بِرَحْمَةِ رَبِّكَ

امضای اورنگ زیب، یادداشت اوراجع به نواسه خواجه حسن جو بیاری

بسم الله الرحمن الرحيم
 این کلام مجید در حدیث و احادیث
 از کتب معتبره و اخبار و روایات
 منقوله در روز و ماه و سال
 امام علی خان زرد و در ضابطه
 تدوین و تصحیح و تفسیر
 داده و در کتب و اخبار
 منقوله در حدیث و احادیث
 در روز و ماه و سال
 منقوله در حدیث و احادیث
 در روز و ماه و سال

این کلام ملک علام که نخط زبده الکتاب
 است در خواجه ایقوت خدامت و نعمت است
 امم بار خدای عزوجل تاریخ دو از دهم امداد است
 در نیاز مندر کاد و بیست و هفتم جهادی اشانی
 در دست بقده جهانگیر این نیاز مندر کاد
 بیار قین و سراج جهانگیر این
 در پیش حسن خواجه علوم انسانی و مطهره
 تاریخ اول شهر یونان ماه مع علوم انسانی
 در پیش جلوه مطهره و در شهر و در شهر
 در رمضان المبارک و در شهر و در شهر
 انکه بر سیم از معان و فرستاد
 زرده نور الدین جهانگیر شاه
 در شهر و در شهر

امضای دو نفر از امیرا تودان هفول جهانگیر (۱۶۰۵-۱۶۲۷ میلادی)
 و شاه جهان (۱۶۲۸ - ۱۶۵۸)